

Zbornik sudske prakse

MIŠLJENJE NEZAVISNOG ODVJETNIKA
MICHALA BOBEKA
od 14. siječnja 2021.¹

Predmet C-64/20

UH

protiv

An tAire Talmhaíochta Bia agus Mara, Éire agus an tArd-Aighne

(zahtjev za prethodnu odluku koji je uputio Ard-Chúirt (Visoki sud, Irska))

„Zahtjev za prethodnu odluku – Direktiva 2001/82/EZ – Jezični zahtjevi u pogledu pakiranja i označivanja veterinarskih proizvoda – Diskrecijska ovlast nacionalnih sudova da odbiju pružiti zaštitu – Izravan učinak – Nadređenost – Postupovna autonomija – Djelotvorna sudska zaštita”

I. Uvod

1. U ovom se predmetu otvara mnoštvo pitanja. Ako ih objedinimo i pustimo da se zajedno izraze, dobit ćemo istinsku polifoniju ustavnog prava Unije: izravan učinak, nadređenost, postupovna autonomija, djelotvorna sudska zaštita, opća djelotvornost provedbe prava Unije na nacionalnoj razini, a sve to prate (navodno) pravo na primanje informacija na vlastitom jeziku i višejezičnost Unije.

2. Kada pozorno slušamo, ipak ćemo primijetiti jednu dominantnu melodiju: protive li se tim načelima, osobito djelotvornosti provedbe prava Unije na nacionalnoj razini, nacionalna pravila koja sudu daju diskrecijsku ovlast da odredi hoće li i u kojem obliku pružiti zaštitu tužitelju koji tvrdi da tijela vlasti nisu pravilno prenijela direktivu unatoč tomu što je njegova tužba (prema svemu sudeći) osnovana? U toj melodiji odzvanja poprilično poznata tema: koja su razumna ograničenja zahtjeva djelotvorne provedbe prava Unije na nacionalnoj razini?

II. Pravni okvir

A. Pravo Unije

3. Glava V. Direktive 2001/82/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 6. studenoga 2001. o zakoniku Zajednice o veterinarsko-medicinskim proizvodima², naslovljena „Označivanje i uputa o veterinarsko-medicinskom proizvodu”, sadržava članke 58. do 64.

¹ Izvorni jezik: engleski

² SL 2001., L 311, str. 1. (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 13., svezak 30., str. 76.), kako je naknadno izmijenjena

4. U članku 58. stavku 1. Direktive 2001/82 navedeni su podaci koji se, osim u iznimnim slučajevima, „moraju [...] nalaziti [...] čitko napisani” na pakiranju medicinskih proizvoda. U skladu s člankom 58. stavkom 4. te direktive, podaci navedeni u stavku 1. točkama (f) do (l) te odredbe „navode se na vanjskom pakovanju i na spremniku veterinarsko-medicinskih proizvoda na jeziku ili jezicima države u čiji promet se stavljaju”.

5. Članak 59. stavak 1. Direktive 2001/82 propisuje da se, u slučaju ampula, „podaci iz članka 58. stavka 1. podstavka 1. navode [...] na vanjskom pakovanju”. U toj se odredbi potom navode podaci koje je potrebno naznačiti na spremnicima. Članak 59. stavak 3. Direktive 2001/82 predviđa da se „[p]odaci navedeni u trećoj i šestoj alineji stavka 1., stavljaju [...] na vanjsko pakovanje i na unutarnje pakovanje veterinarsko-medicinskog proizvoda na jeziku ili jezicima zemlje na čije se tržište stavljaju”.

6. Članak 61. stavak 1. Direktive 2001/82 propisuje da je „[u]metanje upute o veterinarsko-medicinskom proizvodu u njegovo pakovanje obvezno [...] osim ako svi podaci koji su potrebni sukladno tom članku mogu biti navedeni na unutarnjem pakovanju i vanjskom pakiranju. [...] Uputa o veterinarsko-medicinskom proizvodu mora biti napisana jezikom razumljivim korisnicima te na službenom jeziku ili jezicima države članice gdje se veterinarsko-medicinski proizvod stavlja u promet”. U članku 61. stavku 2. Direktive 2001/82 navedene su informacije koje uputa o veterinarsko-medicinskom proizvodu u najmanju ruku mora sadržavati.

7. U uvodnim izjavama 52. i 53. Uredbe (EU) 2019/6 Europskog parlamenta i Vijeća od 11. prosinca 2018. o veterinarsko-medicinskim proizvodima i stavljanju izvan snage Direktive 2001/82/EZ³ navedeno je:

„(52) Kako bi se smanjilo administrativno opterećenje i u najvećoj mogućoj mjeri povećala dostupnost veterinarsko-medicinskih proizvoda u državama članicama, trebalo bi utvrditi pojednostavnjena pravila o izgledu pakiranja i označivanju. [...]

(53) Osim toga, države članice trebale bi moći odabrati jezik teksta upotrijebljenog u sažetku opisa svojstava proizvoda, označivanju i uputi o proizvodu za veterinarsko-medicinske proizvode odobrene na njihovu državnom području.”

8. Članak 7. Uredbe br. 2019/6, naslovljen „Jezici”, glasi:

„1. Jezik ili jezici na kojima moraju biti napisani sažetak opisa svojstava te informacije na označivanju i uputi o proizvodu, osim ako država članica odredi drukčije, odgovaraju službenom jeziku ili službenim jezicima države članice u kojoj se veterinarsko-medicinski proizvod stavlja na raspolaganje na tržištu.

2. Veterinarsko-medicinski proizvodi mogu se označiti na nekoliko jezika.”

9. U skladu s njezinim člankom 160., Uredba br. 2019/6 primjenjuje se od 28. siječnja 2022.

B. Nacionalno pravo

10. Sud koji je uputio zahtjev ističe da su radi prijenosa Direktive 2001/82 usvojeni mnogi propisi. Međutim, kada je riječ o jeziku pakiranja, što je dovelo do glavnog postupka, relevantne odredbe nalaze se u propisima (u daljnjem tekstu: predmetni propisi) 144/2007 i 786/2007. U skladu s tim propisima, podaci čije se navođenje zahtijeva odredbama Direktive 2001/82 moraju biti na irskom ili na engleskom jeziku.

³ SL 2019., L 4, str. 43.

III. Činjenično stanje, nacionalni postupak i prethodna pitanja

11. Tužitelj iz glavnog postupka izvorni je govornik irskog jezika. Vlasnik je psa za kojeg kupuje veterinarsko-medicinske proizvode. Podnio je pritužbu Aire Talmhaíochta, Bia agus Mara, Éire (ministar poljoprivrede, prehrane i pomorstva, Irska) da su informacije uz veterinarske proizvode sastavljene isključivo na engleskom jeziku, a ne na oba službena jezika države, odnosno irskom i engleskom. Prema njegovu mišljenju, to čini povredu Direktive 2001/82.

12. Tužitelj je 14. studenoga 2016. pri Ard-Chúirt (Visoki sud, Irska) podnio zahtjev da se sudski ispita je li ministar pravilno prenio jezične zahtjeve predviđene Direktivom 2001/82 u nacionalno pravo. Zahtjev je bio prihvaćen te je protiv Aire Talmhaíochta, Bia agus Mara, Éire (ministar poljoprivrede, prehrane i pomorstva, Irska) i Ard-Aighne (državno odvjetništvo) i Irske pokrenut postupak. Predmet se razmatrao 24. i 25. srpnja 2018.

13. Zato što je Irska navodno nepravilno prenijela direktivu u nacionalno pravo, tužitelj zahtijeva sljedeće: (i) utvrđenje da primjenjivim nacionalnim zakonodavstvom glava V. (članci 58. do 61.) Direktive 2001/82 nije pravilno ili uopće prenesena; (ii) utvrđenje da irsko pravo mora osigurati da podaci koji se na temelju glave V. Direktive 2001/82 moraju navesti na uputi o veterinarsko-medicinskim proizvodima koji su stavljeni na tržište i na njihovu pakiranje budu sastavljeni na službenim jezicima te države, odnosno i na irskom i na engleskom jeziku; i (iii) utvrđenje da irska tijela vlasti moraju izmijeniti nacionalno pravo kako bi osigurala pravilan prijenos odredbi glave V. Direktive 2001/82.

14. Tužitelj se pred An Ard-Chúirt (Visoki sud) uglavnom poziva na (i) izravan učinak odredbi Direktive 2001/82 koje se odnose na jezične zahtjeve (ističe da su te odredbe jasne, precizne i bezuvjetne), (ii) nadređenost prava Unije u odnosu na nacionalno pravo (nacionalni sud stoga može primijeniti Unijine odredbe, odbijajući primjenu protivnih irskih odredbi) te na (iii) pravo na djelotvoran sudski nadzor (treba mu biti dostupan djelotvoran pravni lijek pred sudom te nacionalni sud stoga treba pružiti traženu zaštitu).

15. Tuženici pak uvažavaju da, prema nacionalnom pravu, stranka koja uspješno ospori odluku tijela javne vlasti u okviru sudskog nadzora *obično* ima pravo na zaštitu. Međutim, tvrde da to pravo nije apsolutno i da je, u glavnom postupku, opravdano uskratiti bilo kakvu zaštitu. Prema njihovu mišljenju, iako bi tužitelj u ovom predmetu mogao imati određene koristi ako bi mu se pružila tražena zaštita, ta bi korist bila ograničene vrijednosti zbog neposredno predstojećeg stupanja na snagu Uredbe br. 2019/6. Osim toga, tuženici navode da postoji snažna mogućnost da bi pružanje zaštite u ovom predmetu ozbiljno utjecalo na treće osobe. Ako bi se dobavljači i distributeri veterinarsko-medicinskih proizvoda odlučili povući s irskog tržišta zbog obveze da tekst na uputi o tim proizvodima i na njihovu pakiranju ispišu na oba službenim jezicima, jasno je da bi to imalo teške posljedice za zdravlje životinja kao i ekonomske posljedice, što bi naštetilo mnogim pojedincima.

16. Ard-Chúirt (Visoki sud) je 26. srpnja 2019. utvrdio da tužitelj ima aktivnu procesnu legitimaciju jer su članak 58. stavak 4., članak 59. stavak 3. i članak 61. stavak 1. Direktive 2001/82 (u daljnjem tekstu: relevantne odredbe Unije) jasni, precizni i bezuvjetni. Tužitelj se protiv tuženika stoga može pozivati na te odredbe. Taj je sud usto zaključio da Irska nije pravilno prenijela jezične zahtjeve te direktive jer sporno nacionalno pravo (to jest predmetni propisi SI 144/2007 i 786/2007) dopušta da informacije budu samo na engleskom jeziku, umjesto da zahtijeva da budu sastavljene i na irskom i na engleskom.

17. Međutim, Ard-Chúirt (Visoki sud) usto ističe da je tijekom postupka donesena Uredba br. 2019/6, koja sadržava nove odredbe o upotrebi jezika na veterinarsko-medicinskim proizvodima. Prema toj uredbi, kada se ona počne primjenjivati (28. siječnja 2022.), bit će dopušteno da se informacije na pakiranju napišu samo na engleskom jeziku. S obzirom na to, taj se sud pita ima li smisla tužitelju pružiti zaštitu u vidu predstojeće promjene unatoč tomu što je Irska povrijedila pravo Unije.

18. Taj sud ističe da u irskom pravu postoje ustaljene osnove diskrecijske ovlasti sudova da odaberu hoće li i u kojem obliku uspješnom tužitelju pružiti zaštitu. Te osnove uključuju razne čimbenike, primjerice: (1) prekomjerno kašnjenje s pokretanjem postupka; ili (2) nekorištenje drugim, prikladnijim pravnim lijekovima, kao što je žalba; ili (3) tužiteljeva neiskrenost; ili (4) nepostupanje tužitelja u dobroj vjeri; ili (5) šteta trećim stranama i (6) situacija u kojoj je pružanje zaštite bespredmetno.

19. U skladu s time, s obzirom na to da je dvojio protive li se pravu Unije nacionalna postupovna pravila poput onih o kojima je riječ u glavnom postupku, Ard-Chúirt (Visoki sud, Irska) odlučio je prekinuti postupak i Sudu uputiti sljedeća prethodna pitanja:

„1. Ima li nacionalni sud diskrecijsku ovlast odbiti pružiti zaštitu unatoč svojoj odluci prema kojoj određeni aspekt direktive Europske unije nije prenesen u nacionalno pravo i, ako sud ima tu ovlast, koji su odgovarajući čimbenici koje treba uzeti u obzir u odnosu na tu diskrecijsku ovlast i/ili ima li nacionalni sud pravo uzeti u obzir iste čimbenike koje bi uzeo u obzir da je došlo do povrede nacionalnog prava?

2. Bi li bilo povrijeđeno načelo izravnog učinka u pravu Unije kada bi nacionalni sud u ovom predmetu odbio pružiti zaštitu zbog stupanja na snagu članka 7. [Uredbe 2019/6] (čija se primjena odgađa do 28. siječnja 2022.) unatoč činjenici da je nacionalni sud presudio da u nacionalno pravo nije prenesena obveza iz članka 61. stavka 1., članka 58. stavka 4. i članka 59. stavka 3. Direktive 2001/82, prema kojoj pakiranje i označavanje veterinarskih proizvoda mora biti na službenim jezicima države članice, odnosno na irskom i engleskom jeziku?”

20. Pisana očitovanja podnijeli su tužitelj, Irska, poljska vlada i Europska komisija.

IV. Analiza

A. Dopuštenost

21. Irska i poljska vlada navode da zahtjev za prethodnu odluku nije dopušten.

22. Kao prvo, Irska tvrdi da je pravilno prenijela relevantne odredbe Unije. Iz teksta Direktive 2001/82 nije sasvim jasno postoji li obveza da informacije na pakiranju i označivanju veterinarsko-medicinskih proizvoda u državi članici u kojoj postoji nekoliko službenih jezika moraju biti na svim tim službenim jezicima. Prema tome, odluka Irske da Direktivu 2001/82 prenese tako da je dopuštena upotreba samo jednog od njezinih službenih jezika bila je u okviru diskrecijske ovlasti koju je ta država imala prilikom prenošenja te direktive.

23. Kao drugo, Irska ističe da iz izričite svrhe Direktive 2001/82 jasno proizlazi da prava koja taj akt dodjeljuje nisu jezična ili kulturna prava, nego prije prava koja se odnose na pristup informacijama o veterinarsko-medicinskim proizvodima. Takva bi prava bila povrijeđena samo kada pojedinac ne bi u potpunosti mogao razumjeti pakiranje ili označivanje koje drži. Međutim, tužitelj iz glavnog postupka ne navodi da je posjedovao pakiranje ili označivanje koje nije mogao u potpunosti razumjeti.

24. Poljska vlada pak tvrdi da pravo Unije ne obvezuje nacionalne sudove da pruže zaštitu na način da nadležnim nacionalnim tijelima nalože da izmijene nacionalno pravo kako bi ga uskladili s pravom Unije. U svakom slučaju, ta vlada navodi da tužiteljeve zahtjeve nije moguće prihvatiti. Čak i ako pretpostavimo da pravo na dostupnost informacija uz veterinarsko-medicinski proizvod na irskom jeziku proizlazi iz bezuvjetnih i dovoljno preciznih odredbi Direktive 2001/82, na to se pravo, zbog njegove prirode, nije moguće pozivati protiv irskih tijela. Obveza označivanja tih proizvoda na irskom

jeziku upućena je privatnim subjektima, to jest proizvođačima i distributerima tih proizvoda. Međutim, tužitelj se na svoje pravo na informacije uz veterinarsko-medicinske proizvode ne može pozivati protiv proizvođača i distributera tih proizvoda jer direktiva sama po sebi ne može pojedincima nametati obveze te se na nju stoga protiv njih nije moguće pozivati.

25. Ti argumenti u pogledu nedopuštenosti zahtjeva za prethodnu odluku nisu uvjerljivi.

26. Prema mojemu mišljenju, argumenti Irske i poljske vlade odnose se na meritum tužiteljevih tužbenih zahtjeva u glavnom postupku na nacionalnoj razini. Prigovori Irske odnose se na prethodno meritorno pitanje, koje sud koji je uputio zahtjev, međutim, nije istaknuo. Isto vrijedi i za prigovore poljske vlade. Pitanje nalaže li pravo Unije nacionalnim sudovima da usvoje neki određeni pravni lijek meritorno je pitanje u ovom postupku, a ne pitanje dopuštenosti. Sud je dosljedno smatrao da pitanja koja se odnose na meritum ne mogu utjecati na dopuštenost prethodnih pitanja⁴.

27. Osim toga, iz ustaljene sudske prakse proizlazi da za pitanja o tumačenju prava Unije, koja je uputio nacionalni sud u pravnom i činjeničnom okviru koji je on sam odgovoran odrediti i čiju točnost Sud nije dužan provjeravati, vrijedi pretpostavka relevantnosti. Tu pretpostavku ne može oboriti mogućnost da bi tužitelj u konačnici mogao ne uspjeti u glavnom postupku pred nacionalnim sudom, osobito ako Sud prihvati određeno tumačenje spornog prava Unije⁵.

28. Zbog tih ću se razloga sada posvetiti meritumu dvaju prethodnih pitanja.

B. Meritum

1. Uvodne napomene

29. Tužitelj se u ovom predmetu poziva na – a sud koji je uputio zahtjev ističe – neka od najvažnijih strukturnih načela prava Unije: izravan učinak, nadređenost, djelotvoran sudski nadzor i postupovnu autonomiju. Stoga se pitanja koja ovaj predmet otvara na prvi pogled mogu činiti poprilično složenima. Međutim, nakon поблиžег uvida postaje vrlo jasno koje je ključno pitanje.

30. Koliko razumijem, tužitelj u glavnom postupku zahtijeva tri oblika zaštite: (i) utvrđenje da nacionalno pravo nije u skladu s pravom Unije, (ii) utvrđenje da nacionalno pravo treba biti u skladu s pravom Unije i, naposljetku, (iii) utvrđenje da nacionalna tijela moraju na odgovarajući način izmijeniti nacionalno pravo.

31. Nije mi sasvim jasno bi li sud koji je uputio zahtjev trebao sva tri navedena oblika zaštite pružiti istodobno ili on može slobodno birati između njih. Za potrebe ovog mišljenja pretpostavit ću da sud koji je uputio zahtjev u tom pogledu ima širok manevarski prostor. Naime, sud koji je uputio zahtjev navodi da, u skladu s nacionalnim pravom, ima diskrecijsku ovlast *odabrati* oblik zaštite koji smatra najprikladnijim s obzirom na okolnosti te, ovisno o slučaju, čak i *odbiti* pružiti bilo kakvu zaštitu⁶. Taj se sud stoga pita vrijedi li to i ako tužitelj svoja prava izvodi iz prava Unije.

4 Vidjeti, na primjer, presudu od 19. studenoga 2019., A. K. i dr. (Neovisnost disciplinskog vijeća Vrhovnog suda) (C-585/18, C-624/18 i C-625/18, EU:C:2019:982, t. 111.).

5 Opširnije i s dodatnim upućivanjima, vidjeti, na primjer, moje nedavno mišljenje u predmetu C-505/19, Bundesrepublik Deutschland (Interpolova crvena tjeratica) (EU:C:2020:939, t. 34. i navedena sudska praksa).

6 Vidjeti točku 18. ovog mišljenja.

32. S obzirom na prethodno navedeno, čini mi se da bit ovog spora, iz perspektive prava Unije, čine pitanja koja se odnose na postupovnu autonomiju i djelotvornu sudsku zaštitu. Stoga je ta dva prethodna pitanja moguće zajedno analizirati te ih preoblikovati na sljedeći način: protive li se pravu Unije, a osobito načelima postupovne autonomije i djelotvorne sudske zaštite, nacionalno zakonodavstvo odnosno praksa prema kojima nacionalni sud ima diskrecijsku ovlast odlučiti hoće li i u kojem obliku pružiti zaštitu tužitelju koji tvrdi da tijela vlasti nisu pravilno prenijela direktivu, u situaciji kada je tužba osnovana?

33. Analiza tog pitanja u mišljenju je strukturirana na sljedeći način: prvo ću izložiti relevantni pravni okvir analize kako bih objasnio kako će se ovaj predmet razmatrati (2). Potom ću ukratko opisati kako je Sud taj okvir u prošlosti primjenjivao na konkretne slučajeve (3). Na temelju toga ću iznijeti neke općeprimjenjive teme i smjernice koje bi mogle biti korisne sudu koji je uputio zahtjev (4). Budući da će u konačnici biti na sudu koji je uputio zahtjev da riješi spor iz glavnog postupka, zaključit ću s nekoliko razmatranja koja se odnose isključivo na taj spor (5).

2. Relevantni okvir: djelotvornost „*Rewe*” i djelotvorna sudska zaštita u smislu članka 47. Povelje

34. U skladu s ustaljenom sudskom praksom, izravno primjenjive odredbe prava Unije koje su izravan izvor prava i obveza za sve zainteresirane, bilo za države članice ili za pojedince, moraju svoje pune učinke ujednačeno proizvoditi u svim državama članicama, od kada stupe na snagu i *sve dok su na snazi*⁷.

35. Iz ustaljene sudske prakse proizlazi i to da svaki nacionalni sud, kao tijelo države članice, u predmetima iz svoje nadležnosti ima, na temelju načela lojalne suradnje utvrđenog u članku 4. stavku 3. UEU-a, dužnost *u potpunosti primijeniti* izravno primjenjivo pravo Unije i zaštititi prava koja to pravo dodjeljuje pojedincima, ostavljajući neprimijenjenom svaku odredbu nacionalnog prava koja mu je suprotna⁸.

36. Iz navedenog slijedi da bi svaka *odredba* nacionalnog pravnog poretka i svaka zakonodavna, administrativna ili *sudska praksa* koja bi umanjivala djelotvornost prava Unije uskraćivanjem sudu nadležnom za primjenu tog prava ovlasti, da već u samom trenutku te primjene učini sve što je potrebno za izuzimanje iz primjene nacionalnih zakonodavnih odredbi koje bi eventualno mogle onemogućiti puni učinak izravno primjenjivih pravila Unije, bila nespojiva sa zahtjevima koji čine samu bit prava Unije⁹.

37. Međutim, koliko pun mora biti puni učinak izravno primjenjivih Unijinih pravila da bi ona bila potpuno djelotvorna? Osim ako „pun” mora značiti sve, bilo što i više od toga, u pravu Unije zapravo ne postoji neovisno mjerilo pune djelotvornosti. Umjesto toga, u svakom se pojedinačnom slučaju provodi posebna ocjena s obzirom na nacionalni zakonodavni okvir o kojem je riječ.

38. To je neizbježno ako je nacionalna postupovna autonomija opće načelo provedbe Unijinih pravila na nacionalnoj razini. Početno referentno mjerilo ostaje dano nacionalno mjerilo. U skladu s ustaljenom sudskom praksom, u nedostatku propisa Unije, svaka država članica samostalno određuje nadležne sudove i propisuje detaljna postupovna pravila za pravna sredstva namijenjena zaštiti prava

7 Vidjeti, u tom pogledu, presude od 9. ožujka 1978., Simmenthal (106/77, EU:C:1978:49, t. 14. i 15.); od 19. lipnja 1990., Factortame i dr. (C-213/89, EU:C:1990:257, t. 18.); i od 8. rujna 2010., Winner Wetten (C-409/06, EU:C:2010:503, t. 54.).

8 Vidjeti, u tom pogledu, presude od 9. ožujka 1978., Simmenthal (106/77, EU:C:1978:49, t. 16. i 21.); od 19. lipnja 1990., Factortame i dr. (C-213/89, EU:C:1990:257, t. 19.); i od 8. rujna 2010., Winner Wetten (C-409/06, EU:C:2010:503, t. 55.).

9 Vidjeti, u tom pogledu, presude od 9. ožujka 1978., Simmenthal (106/77, EU:C:1978:49, t. 22.); od 19. lipnja 1990., Factortame i dr. (C-213/89, EU:C:1990:257, t. 20.); i od 8. rujna 2010., Winner Wetten (C-409/06, EU:C:2010:503, t. 56.).

koja pojedinci izvode iz prava Unije. Međutim, ta pravila ne smiju biti nepovoljnija od onih koja se odnose na slična pravna sredstva u nacionalnom pravu (načelo *ekvivalentnosti*) niti smiju učiniti praktično nemogućim ili pretjerano otežanim izvršavanje prava dodijeljenih pravnim poretom Unije (načelo *djelotvornosti*)¹⁰.

39. U predmetnom se postupku očito ne javlja pitanje *ekvivalentnosti*. Dvojbe suda koji je uputio zahtjev proizlaze upravo iz činjenice da se sporna nacionalna pravila primjenjuju ne samo na situacije uređene nacionalnim pravom, nego i na situacije uređene pravom Unije.

40. Pravo pitanje je stoga pitanje *djelotvornosti*.

41. Međutim, u slučaju poput predmetnog, zahtjev djelotvornosti, shvaćen kao uvjet za primjenu načela postupovne autonomije te u tom svojstvu katkad nazivan i djelotvornost „Rewe”¹¹, u praksi se preklapa s temeljnim pravom na *djelotvoran pravni lijek* na temelju članka 47. Povelje. Naime, tužitelj navodi da ga primjena spornih nacionalnih postupovnih pravila lišava odgovarajućeg pravnog lijeka koji bi mu osigurao zaštitu (materijalnog) prava koje izvodi iz relevantnih odredaba Unije – prava da su mu informacije uz veterinarsko-medicinske proizvode dostupne na obama službenim jezicima (irskom i engleskom) države.

42. Kao što sam to istaknuo u svojem mišljenju u predmetu Banger, odnos između načela djelotvornosti, kao jednog od dvaju zahtjeva u kontekstu postupovne autonomije država članica, i načela djelotvorne sudske zaštite, kao temeljnog prava predviđenog člankom 47. Povelje, možda nije (još) sasvim jasan¹². Teško je osporiti da se ta dva načela u svakom slučaju uvelike sadržajno preklapaju.

43. Nadalje, kada je riječ o vrsti analize koju treba provesti, može se smatrati da ta dva načela nalažu da se dana situacija razmotri iz dvaju međusobno komplementarnih kutova: djelotvornost (Rewe) je usredotočena na *strukturnu* razinu (načelno postojanje odgovarajućih pravnih lijekova u danoj situaciji), dok djelotvorna sudska zaštita u smislu članka 47. Povelje veću pozornost pridaje *pojedinačnoj* razini (stvarno postojanje odgovarajućih pravnih lijekova za danu osobu).

44. Načelo djelotvorne sudske zaštite opće je načelo prava Unije, a sada je zajamčeno člankom 47. Povelje. Ono zahtijeva, među ostalim, postojanje odgovarajućih pravnih lijekova pred sudom za sve odluke nacionalnih tijela koje mogu povrijediti prava i slobode koje pojedinci izvode iz prava Unije¹³. U tom kontekstu nacionalni sud pred kojim je pokrenut spor mora, među ostalim, imati ovlast razmotriti sva činjenična i pravna pitanja koja su relevantna za predmet o kojem odlučuje¹⁴.

45. Međutim, opseg i dubina nadzora koji nacionalni sud mora provesti da bi ispunio zahtjeve članka 47. Povelje varira ovisno o konkretnom kontekstu i relevantnim okolnostima danog predmeta¹⁵. Kako je Sud više puta naveo, elementi koji se moraju uzeti u obzir uključuju, među ostalim, „prirodu akta o kojem je riječ, kontekst u kojem je on donesen i pravna pravila kojima se uređuje predmetno pravno područje”¹⁶.

10 Vidjeti, među mnogima, noviju presudu od 24. listopada 2018., XC i dr. (C-234/17, EU:C:2018:853, t. 21. i 22. i navedenu sudsku praksu).

11 Otkako je prvi put oblikovan u presudi od 16. prosinca 1976., Rewe-Zentralfinanz i Rewe-Zentral (33/76, EU:C:1976:188).

12 C-89/17, EU:C:2018:225, t. 99. do 107.

13 Vidjeti, među mnogima, presude od 29. studenoga 2018., Bank Tejarat/Vijeće (C-248/17 P, EU:C:2018:967, t. 79.), i od 31. siječnja 2019., Islamic Republic of Iran Shipping Lines i dr./Vijeće (C-225/17 P, EU:C:2019:82, t. 62.).

14 Vidjeti, u tom pogledu, presude od 6. studenoga 2012., Otis i dr. (C-199/11, EU:C:2012:684, t. 49.), i od 17. prosinca 2015., Imtech Marine Belgium (C-300/14, EU:C:2015:825, t. 38.).

15 Vidjeti, s dodatnim upućivanjima, moje mišljenje u predmetu Banger (C-89/17, EU:C:2018:225, t. 104.).

16 Vidjeti, u tom pogledu, presude od 18. srpnja 2013., Komisija i dr./Kadi (C-584/10 P, C-593/10 P i C-595/10 P, EU:C:2013:518, t. 102.), i od 26. srpnja 2017., Sacko (C-348/16, EU:C:2017:591, t. 41.).

46. Postoji, dakako, opširna sudska praksa u vezi s djelotvornosti (Rewe), koju je tijekom posljednjih desetljeća zamijenila djelotvorna sudska zaštita iz članka 47. Povelje. Međutim, ta se izrazito kontekstualna sudska praksa baš i ne može smatrati dosljednom.

3. Ranija sudska praksa: strogost, blagost i nešto između

47. Sudska praksa koja se oblikovala tijekom godina raznolika je¹⁷. Budući da je toliko usko vezana za konkretne okolnosti slučaja, ta sudska praksa odolijeva poopćivanju. Moguće je pronaći primjere za različite pristupe. Oni sežu od pristupa koji su poprilično povoljni za države članice, u smislu da je ekvivalentnost načelno dovoljna, do beskompromisnog inzistiranja na djelotvornosti, u smislu da država članica mora osigurati (mnogo) više od onog što je inače moguće na temelju njezina nacionalnog prava.

48. Na jednoj strani spektra su predmeti u kojima je Sud, nakon što bi se u svojoj analizi usredotočio na ispunjenost uvjeta ekvivalentnosti, prihvaćao sporna nacionalna pravila. Ocjenjivanje uvjeta djelotvornosti u tim je predmetima bilo sporedno¹⁸. S tim u vezi Sud je dao do znanja da načelo ekvivalentnosti nije moguće tumačiti kao obvezu država članica da svoj najpovoljniji nacionalni postupovni režim prošire na sva pravna sredstva utemeljena na pravu Unije¹⁹. Čini se da se taj „blagi” standard nadzora uglavnom upotrebljavao u odnosu na pojmove i mehanizme postupovnog prava koji su zajednički pravnim porecima svih država članica i svojstveni svim pravosudnim sustavima (kao što su pravomoćnost, rokovi i tako dalje).

49. Na drugoj strani spektra nalaze se predmeti kao što su Simmenthal, San Giorgio, Factortame, Cartesio, Elchinov ili Klausner²⁰, u kojima je Sud kategorički inzistirao na čvrstom shvaćanju djelotvornosti. Ti su se predmeti obično odnosili na situacije u kojima u nacionalnom pravnom poretku nije postojala dana vrsta pravnog lijeka, dok je sporna nacionalna praksa naizgled stvarala sustavne prepreke punoj djelotvornosti prava Unije ili brzog i potpunog zaštiti pojedinaca čija su prava povrijeđena.

50. Osim toga, a relevantnije za kontekst ovog predmeta, Sud je poprilično strog pristup koristio i u raznim predmetima u kojima se problematika koju je sud koji je uputio zahtjev otvorio odnosila na vremenske učinke presuda kojima je bilo utvrđeno da se nacionalno pravo protivi pravu Unije. Sud je u predmetima kao što su Winner Wetten, Filipiak, Gutierrez Naranjo ili Association France Nature Environment²¹ u bitnome odbacio mogućnost da nacionalni sudovi, uključujući vrhovne sudove i ustavne sudove, mogu odgoditi učinke utvrđenja o neusklađenosti nacionalne mjere s pravom Unije ili stvoriti prijelazni režim kako bi popunili navodnu pravnu prazninu. Prema utvrđenju Suda, takva bi odluka odgovala vremenskom ograničenju učinaka tumačenja pravila prava Unije, o čemu isključivo Sud može odlučiti. S druge strane, za potrebe konteksta isto tako treba navesti da je važan element svih tih predmeta bilo pravilno poštovanje, ili čak provedba, ranijih presuda Suda relevantnih u tim predmetima.

17 U pravnoj teoriji se navodi da je Sud na mahove mijenjao pristupe, u smislu da je tijekom vremena naizmjenice više ili manje intervenirao. Vidjeti, primjerice, Dougan, M., *National Remedies Before the Court of Justice: Issues of Harmonisation and Differentiation*, Hart Publishing, Oxford, 2004., str. 227. do 233., ili Tridimas, T., *The General Principles of EC Law*, 2. izd., Oxford University Press, Oxford, 2006., str. 420. do 422.

18 Vidjeti, među ostalim, presude od 14. prosinca 1995., Van Schijndel i Van Veen (C-430/93 i C-431/93, EU:C:1995:441); od 24. listopada 1996., Kraaijeveld i dr. (C-72/95, EU:C:1996:404); i od 17. ožujka 2016., Bensada Benallal (C-161/15, EU:C:2016:175).

19 Vidjeti, u tom pogledu, presude od 15. rujna 1998., Edis (C-231/96, EU:C:1998:401, t. 36.), i od 1. prosinca 1998., Levez (C-326/96, EU:C:1998:577, t. 42.).

20 Presude od 9. ožujka 1978., Simmenthal (106/77, EU:C:1978:49, t. 14. i 15.); od 9. studenoga 1983., San Giorgio (199/82, EU:C:1983:318); od 19. lipnja 1990., Factortame i dr. (C-213/89, EU:C:1990:257, t. 18.); od 16. prosinca 2008., Cartesio (C-210/06, EU:C:2008:723); od 5. listopada 2010., Elchinov (C-173/09, EU:C:2010:581), i od 11. studenoga 2015., Klausner Holz Niedersachsen (C-505/14, EU:C:2015:742).

21 Presude od 19. studenoga 2009., Filipiak (C-314/08, EU:C:2009:719); od 8. rujna 2010., Winner Wetten (C-409/06, EU:C:2010:503); od 21. prosinca 2016., Gutiérrez Naranjo i dr. (C-154/15, C-307/15 i C-308/15, EU:C:2016:980), i od 28. srpnja 2016., Association France Nature Environnement (C-379/15, ECLI:EU:C:2016:603)

51. Naposljetku, između tih dvaju ekstrema nalaze se slučajevi u kojima je Sud upotrijebio nekakav srednji pristup. Sud je često pokušavao doći do „solomonskih” odluka kojima bi prihvatio pravila država članica, ali istodobno ograničio njihovu autonomiju u pogledu načina upotrebe tih pravnih lijekova. Dobre primjere u tom smislu čine predmeti kao što su Fantask, Melki i Abdeli, DEB, Lesoochranárske zoskupenie VLK²².

52. Čini se da se nekoliko nedavnih odluka Suda nastavlja na potonju liniju sudske prakse. Sud je u tim predmetima nalagao nacionalnim sudovima da u potpunosti iskoriste potencijal svojih nacionalnih postupovnih pravila kako bi ostvarili ciljeve odgovarajućih odredbi prava Unije, ali *samo u mjeri u kojoj* su takva tumačenja bila u skladu s načelom zakonitosti te nisu povrjeđivala temeljna prava²³.

53. Sve u svemu, „proturječe između presuda Rewe i Simmenthal”²⁴, koje se razilaze u suprotnim smjerovima kada je riječ o zahtjevu *ekvivalentnosti* (ili zabrani diskriminacije), s jedne strane, i zahtjevu *djelotvornosti*, s druge, još uvijek je itekako prisutno u testu nacionalne postupovne autonomije. Međutim, unutarnja ograničenja bezuvjetnog inzistiranja na djelotvornosti sve se više izričito priznaju kao posljedica načela zakonitosti i zaštite temeljnih prava (a možda također i doze zdravog razuma)²⁵.

4. Strukturna razina: ocjena s obzirom na okolnosti slučaja

54. Prema mojemu mišljenju, upravo opisana načela i sudska praksa Unije vode zaključku da se na pitanje protive li se pravu Unije nacionalno zakonodavstvo odnosno praksa prema kojima nacionalni sudovi imaju diskrecijsku ovlast odlučiti hoće li i u kojem obliku pružiti zaštitu tužitelju koji tvrdi da tijela vlasti nisu pravilno prenijela direktivu, u situaciji kada je tužba osnovana, ne može *načelno, općenito* odgovoriti.

55. Odgovor na to pitanje jednostavno ovisi o pojedinom slučaju. Ne vidim zašto bi se pravu Unije takvo zakonodavstvo odnosno praksa *načelno* protivili. Sud je više puta utvrdio da svaki slučaj u kojem se postavi pitanje čini li nacionalna postupovna odredba primjenu prava Unije nemogućom ili pretjerano teškom „mora biti ispitan vodeći računa o mjestu te odredbe u cjelokupnom postupku, tijeku postupka i njegovim posebnostima pred različitim nacionalnim tijelima. U tom pogledu valja, prema potrebi, uzeti u obzir načela na kojima se temelji nacionalni pravosuđni sustav, kao što su zaštita prava obrane, načelo pravne sigurnosti i nesmetano odvijanje postupka”²⁶.

56. Dakle, u skladu s pravom Unije, potrebna je razumna korelacija između pravâ, povrede i vrste i opsega pravnih lijekova ili zaštite koji će se priznati, stavljena u činjenični kontekst i okolnosti slučaja. Svaki slučaj treba ispitati u skladu s njegovim vlastitim kontekstom i razmjerom. Prema mojemu mišljenju, taj zahtjev nije ograničen samo na pravo Unije, nego je svojstven svim modernim europskim pravnim sustavima. Smatram da naveliko cijenjena djelotvornost prava Unije ne može biti izgovor za, praktično, povratak, u svakom slučaju pred nacionalnim sudom pred kojim se može bitno razmatra pravo Unije, vezanom, nefleksibilnom te stoga potpuno neproporcionalnom načinu donošenja odluka koji podsjeća na izricanje kaznenih osuda u 17. i 18. stoljeću u Engleskoj.

22 Presude od 2. prosinca 1997., Fantask i dr. (C-188/95, EU:C:1997:580); od 22. lipnja 2010., Melki i Abdeli (C-188/10 i C-189/10, EU:C:2010:363); od 22. prosinca 2010., DEB (C-279/09, EU:C:2010:881); i od 8. studenoga 2016., Lesoochranárske zoskupenie VLK (C-243/15, EU:C:2016:838)

23 Vidjeti, osobito, presude od 5. prosinca 2017., M. A. S. i M. B. (C-42/17, EU:C:2017:936); od 17. siječnja 2019., Dzivev i dr. (C-310/16, EU:C:2019:30), i od 19. prosinca 2019., Deutsche Umwelthilfe (C-752/18, EU:C:2019:1114).

24 Vidjeti osobito Prechal, S., „Community Law in National Court: The Lessons from Van Schijndel”, *Common Market Law Review*, sv. 35., 1998., str. 687.

25 Što se možda može nazvati i „pravilom razuma”, „proporcionalnošću” ili jednostavno „razumnom ravnotežom” koja se mora postići između uključenih interesa – vidjeti mišljenje nezavisnog odvjetnika F. G. Jacobsa u spojenim predmetima van Schijndel i van Veen (C-430/93 i C-431/93, EU:C:1995:185, t. 31.), i mišljenje nezavisnog odvjetnika F. G. Jacobsa u predmetu Peterbroeck (C-312/93, EU:C:1994:184, t. 40.).

26 Vidjeti osobito presude od 14. prosinca 1995., Van Schijndel i Van Veen (C-430/93 i C-431/93, EU:C:1995:441, t. 19.), i od 14. prosinca 1995., Peterbroeck (C-312/93, EU:C:1995:437, t. 14.). Od novijih primjera, vidjeti presudu od 2. travnja 2020., CRPNPAC i Vueling Airlines (C-370/17 i C-371/18, EU:C:2020:260, t. 93.).

57. Prema tome, čini mi se da upravo sudska praksa Suda zahtijeva od nacionalnih sudova da, kada izvršavaju svoju diskrecijsku ovlast u pogledu tražene zaštite i pravnih lijekova, u obzir uzmu elemente poput onih koje navodi sud koji je uputio zahtjev: prekomjerno kašnjenje s pokretanjem postupka, nekorištenje drugim, prikladnijim pravnim lijekovima, tužiteljeva neiskrenost, činjenica da tužitelj nije postupao u dobroj vjeri, šteta trećim stranama i situacija u kojoj bi pružanje zaštite bilo bespredmetno. Uzimanje tih elemenata u obzir samo po sebi ne lišava tužitelja sudske zaštite niti čini prava čiju on zaštitu traži nedjelotvornima.

58. Naprotiv, nacionalni sud uzimanjem gore navedenih elemenata u obzir samo izvršava svoju sudsku funkciju, a to je da za svaki spor, promatrajući njegov specifičan kontekst i relevantne okolnosti, pronade najprikladnije rješenje. Podsjećam, načela djelotvornosti prava Unije i djelotvorne sudske zaštite nije moguće tumačiti na način da od nacionalnih sudova zahtijevaju ikakav (besmislen) automatizam.

59. Točno je da činjenica da se diskrecijska ovlast nacionalnih sudova odnosi ne samo na *oblik* zaštite koja će se pružiti, nego i na to bi li bilo svrsishodno pružiti *ikakvu zaštitu uopće*, može upućivati na to da će pojedinac, barem u nekim slučajevima, biti potpuno lišen bilo kakvog oblika sudske zaštite te da djelotvornost relevantnih pravila Unije neće biti osigurana.

60. Unatoč tomu, smatram da to ne bi bio razuman zaključak. Naime, koliko mi je poznato, u svim pravnim sustavima postoje postupovna načela odnosno mehanizmi koji su osmišljeni kako bi se izbjegle situacije u kojima bi slijepa i automatska primjena pravila polučila nepravedan i neproporcionalan ishod ili dovela do rješenja koje je bespredmetno. U tom mi pogledu na pamet padaju, primjerice, pravila koja se odnose na dobro sudovanje ili ekonomičnost sudske postupka, ili pravila namijenjena suzbijanju zlorabe postupka te neozbiljnih sporova i sporova iz objesti. Dakle, činjenica da tužitelj, iako postupa unutar granica svojih prava te su njegovi zahtjevi osnovani, u veoma iznimnim slučajevima (a taj uvjet posebno naglašavam) ne može ostvariti oblik zaštite koji traži nije sama po sebi nezakonita. Podsjećam, opravdanost tog ishoda ovisi o konkretnim okolnostima i kontekstu svakog pojedinog slučaja.

61. Stoga zaključujem da usklađenost nacionalnog zakonodavstva ili prakse, poput onih o kojima je riječ u predmetnom slučaju, s pravom Unije obično treba ocijeniti s obzirom na konkretne okolnosti pojedinog slučaja, bilo da se ta ocjena provodi iz perspektive uvjeta djelotvornosti (koji je više orijentiran na strukturu) kao dijela načela postupovne autonomije ili iz perspektive načela djelotvorne sudske zaštite (koji je više orijentiran na pojedinačna prava). Prema mojemu mišljenju, ključno je to da se nacionalnom sudu omogući da u svakom pojedinom slučaju pronade razumnu (ili proporcionalnu) ravnotežu između prirode i važnosti prava koje se ističe; težine povrede odnosno ozbiljnosti pretrpljene štete; i vrste traženog pravnog lijeka odnosno zaštite. Sve to treba odmjeriti i ispitati u kontekstu činjenične i pravne situacije o kojoj je riječ.

62. S obzirom na navedeno, smatram da Sud treba sudu koji je uputio zahtjev odgovoriti na način da se pravu Unije, a osobito načelima postupovne autonomije i djelotvorne sudske zaštite, ne protive, zasigurno ne načelno, nacionalno zakonodavstvo odnosno praksa prema kojima nacionalni sud ima diskrecijsku ovlast odlučiti hoće li i u kojem obliku pružiti zaštitu tužitelju koji tvrdi da tijela vlasti nisu pravilno prenijela direktivu, u situaciji kada je tužba osnovana. Na sudu koji je uputio zahtjev je da osigura, u konkretnim okolnostima i kontekstu predmeta o kojem odlučuje, razumnu ravnotežu između prirode prava koja se ističu, težine povrede tih prava odnosno ozbiljnosti pretrpljene štete i vrste traženog pravnog lijeka te, posljedično, zaštite koju odluči pružiti (ili, ovisno o slučaju, ne pružiti) tužitelju.

63. To za potrebe spora u glavnom postupku zahtijeva ocjenu koju je sud koji je uputio zahtjev očito najsposobniji provesti. Međutim, kako bih tom sudu pružio neke korisne smjernice, sada ću iznijeti neka dodatna razmatranja, imajući na umu određena posebna obilježja predmetnog slučaja.

5. Kontekst predmetnog slučaja: prava, povreda, pravni lijekovi

64. Sud koji je uputio zahtjev u glavnom postupku će u bitnome morati utvrditi čine li tri oblika zaštite (ikoji od tri, neki ili svi) koje tužitelj zahtijeva pravedan i proporcionalan ishod za zaštitu prava na koja se tužitelj poziva.

65. To dakako vrijedi pod pretpostavkom da relevantne odredbe Unije imaju izravan učinak. Kad je riječ o strukturi odnosa, točno je da su tuženici tijela javne vlasti te da se, u skladu s ustaljenom sudskom praksom, pojedinci protiv takvih tijela mogu pozivati na odredbe direktive kada ih država nije prenijela do isteka propisanog roka²⁷.

66. Međutim, druga je stvar ima li neka odredba prava Unije izravan učinak te koji je točno sadržaj izravno primjenjivog pravila. U skladu s ustaljenom sudskom praksom, odredba prava Unije ima izravan učinak kada je god, sadržajno gledajući, dovoljno jasna, precizna i bezuvjetna da je na nju moguće pozvati se protiv sporne nacionalne mjere ili kada definira prava koja pojedinci mogu ostvarivati u odnosu na državu²⁸.

67. U predmetnom slučaju se čini da je sud koji je uputio zahtjev to pitanje riješio još u preliminarnoj fazi utvrdivši da su, kako tužitelj navodi, relevantne odredbe Unije dovoljno jasne, precizne i bezuvjetne da imaju izravan učinak. Iako je Irska to pitanje istaknula u kontekstu dopuštenosti²⁹, sud koji je uputio zahtjev ne traži od Suda da ga razmotri pa ću poštovati tu odluku. Ipak bih istaknuo dva elementa.

68. Kao prvo, preciznost pravila, kao uvjet za izravan učinak, podrazumijeva da je sadržaj obveze države članice jasan. Područje primjene pravila koje ima izravan učinak ne mora se nužno tekstualno podudarati s čitavom pravnom odredbom. Iz šire je odredbe stoga definitivno moguće izvući uže, samostojeće pravilo koje odražava minimalnu obvezu koja se nameće državi članici. Međutim, područje primjene i sadržaj tog pravila moraju biti jasni i precizni³⁰.

69. Kao drugo, kada se pravilo direktive na taj način analizira, valja imati na umu da ustavni propisi Unije načelno predviđaju da država članica ima slobodu izbora i autonomiju kada je riječ o prenošenju direktive, pod uvjetom da, dakako, sama direktiva to ne onemogućava. Nasuprot tomu, ako se takva mogućnost izbora ili diskrecijska ovlast želi priznati uredbom, to se mora izričito propisati u tekstu uredbe. Ta je činjenica možda posebno relevantna kada se ocjenjuje opseg određene obveze nakon što je došlo do promjene pravnog izvora Unije koji uređuje dano područje, što posebno vrijedi kada se regulatorni instrument u danom području promijenio iz direktive u uredbu, do čega je nedavno došlo u nekoliko područja prava Unije³¹.

70. Kako god bilo, potrebno je proučiti još jedan aspekt. Kako bi se odredio prikladan pravni lijek koji se pogođenom pojedincu mora osigurati, načelno treba uzeti u obzir prirodu prava o kojem je riječ³². Priroda i važnost prava o kojem je riječ ulazni su elementi jednadžbe opće ocjene koju će u obzir uzeti nacionalni sud³³. Smatram da je tom elementu u predmetnom slučaju potrebno posvetiti određenu pozornost, čemu ću se posvetiti sada.

27 Vidjeti u tom pogledu, na primjer, presudu od 24. siječnja 2012., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, t. 33. i navedenu sudsku praksu).

28 Vidjeti, među mnogima, presude od 19. siječnja 1982., Becker (8/81, EU:C:1982:7, t. 25.), i od 15. travnja 2008., Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, t. 56. i 57.).

29 Vidjeti točke 22. i 23. ovog mišljenja.

30 S više detalja i dodatnim upućivanjima, također vidjeti moje mišljenje u predmetu Klohn (C-167/17, EU:C:2018:387, t. 36. do 46.).

31 Za noviji primjer, vidjeti moje mišljenje u predmetu Fashion ID (C-40/17, EU:C:2018:1039, t. 45. do 48.).

32 Vidjeti, po analogiji, presudu Europskog suda za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP) od 20. ožujka 2008., Budayeva i dr. protiv Rusije, CE:ECHR:2008:0320JUD001533902, t. 191.).

33 Vidjeti točke 54. do 62. ovog mišljenja.

a) *Koja prava? Jezična prava u pravu Unije*

71. Za početak valja istaknuti da je jezična raznolikost nedvojbeno izrazito cijenjena u Europskoj uniji. U skladu s člankom 3. UEU-a, Unija mora „pošt[ovati] svoju bogatu kulturnu i jezičnu raznolikost” te „osigura[ti] očuvanje i unapređenje kulturnog nasljeđa Europe”. S tim ciljem Unija mora, u skladu s člankom 165. stavkom 2. UFEU-a, promicati učenje i popularizaciju jezika država članica.

72. Poštovanje jezične raznolikosti zajamčeno je i u članku 22. Povelje. Osim toga, članak 21. Povelje zabranjuje svaku diskriminaciju na temelju, među ostalim, jezika.

73. Nadalje, višejezičnost je odavno jedno od ključnih načela djelovanja Europske unije, što je još rano dokazano Uredbom br. 1 iz 1958.³⁴.

74. Međutim, iako su ta načela i njihova vrijednost od izrazite važnosti, isto tako je priznato da jezične politike zahtijevaju donošenje odluka koje su katkad i politički i društveno osjetljive. S obzirom na to, i zakonodavac Unije i sudovi Unije uvijek se koriste poprilično opreznim, diplomatskim i pragmatičnim pristupom kada su jezici u pitanju, kako na razini Unije tako i kada je vjerojatno da ta razina može imati implikacije na razini država članica.

75. Jezični režim na razini unutarnjeg funkcioniranja Unije nikad nije bio previše krut. Za početak, od pravila je čak i u pogledu službenih jezika nedavno bilo iznimaka, osobito u odnosu na irski³⁵ ili malteški jezik³⁶. Za potrebe predmetnog slučaja još je važnije to da Sud dosljedno odbacuje pomisao da pravo Unije nalaže apsolutnu jednakost svih službenih jezika³⁷. Načelo jednake vjerodostojnosti svih jezičnih verzija ili načelo zabrane diskriminacije između službenih jezika Unije ne znači da se „sve službene jezike mora u svim okolnostima jednako tretirati u sve svrhe”³⁸. Dakle, neujednačenost je dopuštena na razini Unije, pod uvjetom da za nju postoje dovoljna opravdanja.

76. Osim toga, kada se od njih tražilo da priznaju i potvrde jezična prava koja proizlaze iz prava Unije, sudovi Unije nastojali su osigurati da pogođeni pojedinci budu zaštićeni³⁹, ali su pritom nadležnim tijelima (Unije ili nacionalnim tijelima) ipak ostavljali određen manevarski prostor.

34 Uredba Vijeća: Uredba br. 1 o određivanju jezika koji se koriste u Europskoj ekonomskoj zajednici (SL 1958., 17, str. 385.), kako je kasnije izmijenjena

35 Vidjeti članak 2. Uredbe Vijeća (EZ) br. 920/2005 od 13. lipnja 2005. o izmjeni Uredbe br. 1 od 15. travnja 1958. o utvrđivanju jezika koji se koriste u Europskoj ekonomskoj zajednici i Uredbe br. 1 od 15. travnja 1958. o utvrđivanju jezika koji se koriste u Europskoj zajednici za atomsku energiju i uvođenju privremenih mjera odstupanja od tih uredaba (SL 2005., L 156, str. 3.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 1., svezak 17., str. 84.); te su mjere kasnije produljene Uredbom Vijeća (EU) br. 1257/2010 od 20. prosinca 2010. o produljenju privremenih mjera odstupanja od Uredbe br. 1 od 15. travnja 1958. o određivanju jezika koji se koriste u Europskoj ekonomskoj zajednici i od Uredbe br. 1 od 15. travnja 1958. o utvrđivanju jezika koji se koriste u Europskoj zajednici za atomsku energiju uvedenih Uredbom (EZ) br. 920/2005 (SL 2010., L 343, str. 5.). Općenito, vidjeti Izvješće Komisije Vijeću o napretku institucija Unije u provedbi postupnog smanjenja odstupanja za irski jezik, COM(2019) 318 *final*.

36 Uredba Vijeća (EZ) br. 930/2004 od 1. svibnja 2004. o privremenim mjerama odstupanja u pogledu sastavljanja akata institucija Europske unije na malteškom jeziku (SL 2004., L 169, str. 1.)

37 Vidjeti, u tom pogledu, presude od 9. rujna 2003., Kik/OHIM (C-361/01 P, EU:C:2003:434, t. 82. do 94.); od 12. svibnja 2011., Polska Telefonia Cyfrowa (C-410/09, EU:C:2011:294, t. 38.); i od 26. ožujka 2019., Komisija/Italija (C-621/16 P, EU:C:2019:251, t. 89. do 97.). Također vidjeti, općenitije, moje mišljenje u predmetu Komisija/Italija (C-621/16 P, EU:C:2018:611, t. 153. do 179.).

38 Taj sam izraz posudio iz mišljenja nezavisnog odvjetnika F. G. Jacobsa u predmetu Kik/OHIM (C-361/01 P, EU:C:2003:175, t. 50.).

39 Presude od 28. studenoga 1989., Groener (C-379/87, EU:C:1989:599); od 24. studenoga 1998., Bickel i Franz (C-274/96, EU:C:1998:563); od 6. lipnja 2000., Angonese (C-281/98, EU:C:2000:296), i od 27. ožujka 2014., Ruffer (C-322/13, EU:C:2014:189) pružaju dobar primjer toga.

77. Primjerice, Sud je u presudi Skoma-Lux utvrdio da uredbu (tadašnje) Zajednice koja nije objavljena na službenom jeziku odnosno države članice nije bilo moguće primijeniti protiv pojedinca koji je živio u toj državi⁴⁰. Međutim, Sud povodom te činjenice nije odredio nikakve ozbiljnije posljedice za valjanost ili primjenjivost tog akta. Propis Unije koji nije objavljen na (jedinom) jeziku države članice stoga je i dalje *de facto* bio valjan u toj državi članici. Stvar je bila u tome da se na temelju njega pojedincima nisu mogle nametnuti nikakve obveze⁴¹.

78. Ta je tendencija možda još prisutnija kada Sud razmatra nacionalne mjere koje odražavaju nacionalne političke odabire. U tom pogledu ne treba zanemariti da je jezična politika na nacionalnoj razini uvelike u nadležnosti država članica. Naime, u skladu s člankom 6. UFEU-a, Unija je u područjima kulture i obrazovanja nadležna samo za poduzimanje djelovanja kojima se podupiru, koordiniraju ili dopunjuju djelovanja država članica. Uostalom, jezična politika nužno odražava povijest, kulturu, tradicije i društvo pojedinih zemalja.

79. Sudovi Unije su stoga nevoljko pretjerano zadirali u isključivo nacionalne odabire ili državama članicama nametali dalekosežne obveze. Primjerice, Sud je u presudi UTECA utvrdio da je odnosno nacionalno zakonodavstvo koje je od televizijskih kuća zahtijevalo da određeni dio svojih prihoda namijene predfinanciranju europskih kinematografskih i televizijskih filmova čiji je izvorni jezik bio jedan od službenih jezika odnosno države članice bilo u skladu s pravom Unije⁴². Sud je u presudi Runevič-Vardyn zaključio da se pravu Unije nije protivilo to da nacionalna tijela, pozivajući se na nacionalno zakonodavstvo koje je propisivalo da se imena i prezimena fizičkih osoba u rodne i vjenčane listove upišu u skladu s pravopisnim pravilima službenog jezika države članice, odbiju izmijeniti imena i prezimena zainteresiranih stranaka kako su navedena na tim dokumentima⁴³. Općenitije, Sud je više puta utvrdio zaštita i promicanje jednog ili više službenih jezika države članice mogu opravdati odstupanja od pravila o slobodnom kretanju te je nacionalne mjere donesene u tu svrhu proglašavao protivnima pravu Unije samo kada bi utvrdio da nisu bile proporcionalne tom cilju⁴⁴.

80. Iz gore izloženih primjera iz sudske prakse izvlačim dva zaključka. Kao prvo, iako su jezična prava nedvojbeno od goleme važnosti u Uniji te pojedinci definitivno imaju pravo na zaštitu od povrede tih prava, njihova eventualna povreda nema nikakve automatske posljedice. Sudovi Unije u tom su pogledu obično bili skloniji uravnoteženom i sofisticiranom pristupu, u smislu da su propisno uzimali u obzir konkretne okolnosti slučaja te ih međusobno odvagivali kako bi došli do poštenog (i nenarušavajućeg) ishoda.

81. Kao drugo, taj je pristup prihvaćen ne samo u pogledu uporabe jezika u odnosu na posebna sektorska ili sektorski uvjetovana pravila (kao što su gore navedeni primjeri iz sudske prakse o slobodnom kretanju), nego i u pogledu ustavnih rješenja. Drugim riječima, ako čak i strukturni ili ustavni predmeti upućuju na određeni stupanj fleksibilnosti i nepostojanje bilo kakvih automatskih ishoda, bilo bi poprilično iznenađujuće da u diskretnom režimu sekundarnog prava postoje apsolutna jezična prava.

82. Imajući to u vidu, sada ću se posvetiti drugim varijablama jednadžbe koju sud koji je uputio zahtjev rješava. Metaforički rečeno: ako se na jednoj strani vage nalazi moguća povreda jezičnog prava poput onog koje proizlazi iz relevantnih odredaba Unije, kakve pravne lijekove nacionalni sud treba staviti na drugu stranu vage kako bi došao do uravnoteženog rješenja u glavnom postupku?

40 Presuda od 11. prosinca 2007. (C-161/06, EU:C:2007:773). Još jedan primjer u tom pogledu pruža presuda od 20. svibnja 2003., Consorzio del Prosciutto di Parma i Salumificio S. Rita (C-108/01, EU:C:2003:296).

41 Također vidjeti presudu od 10. ožujka 2009., Heinrich, (C-345/06, EU:C:2009:140). Međutim, vidjeti (ne u kontekstu kašnjenja u prevođenju i objavi zakonodavstva nakon proširenja Unije, nego kada bi zakonodavstvo namjerno i, prema svemu sudeći, zauvijek trebalo ostati tajno, mnogo uvjerljivije) mišljenje nezavisne odvjetnice E. Sharpston u predmetu Heinrich (C-345/06, EU:C:2008:212).

42 Presuda od 5. ožujka 2009. (C-222/07, EU:C:2009:124)

43 Presuda od 12. svibnja 2011. (C-391/09, EU:C:2011:291)

44 Vidjeti, primjerice, presude od 16. travnja 2013., Las (C-202/11, EU:C:2013:239), i od 21. lipnja 2016., New Valmar (C-15/15, EU:C:2016:464).

b) *Kakva zaštita?*

83. Za početak moram istaknuti da se ovaj predmet ne odnosi na uvjete u kojima pravo Unije nalaže da se u nacionalnom pravu stvore novi pravni lijekovi kako bi se popunila pravna praznina u sudskoj zaštiti⁴⁵, protivno navodu poljske vlade⁴⁶. Ovaj se predmet odnosi samo na način na koji postojeće pravne lijekove, koji su već dostupni u pravnom sustavu države članice, treba upotrijebiti kada se predmet pred nacionalnim sudom odnosi na prava utemeljena na pravu Unije. Stoga nije potrebno razmatrati je li država članica prema pravu Unije obvezna – i ako jest, kada – uspostaviti sudski pravni lijek na temelju kojeg će nacionalni sudovi moći donijeti odluke koje – poput naloga ili trenutnog izvršnog rješenja – obvezuju nadležna (zakonodavna ili upravna) tijela da bez odgode izmijene nacionalno pravo.

84. Pitanje koje sud koji je uputio zahtjev ističe drukčije je prirode. Taj sud navodi da u nacionalnom pravu postoji skup pravila koja osiguravaju pravni lijek u slučaju poput predmetnog. Međutim, on se pita bi li se taj skup pravila mogao upotrijebiti i primijeniti na potpuno isti način kao da se tužitelji zahtjevi nisu temeljili na nacionalnom pravu Unije, nego na pravu Unije. Sud koji je uputio zahtjev nije siguran treba li odbiti primjenu tog skupa pravila „u ime” djelotvorne provedbe prava Unije ili djelotvorne pravne zaštite pojedinaca.

85. Ipak, nije potrebno isticati da sud koji je uputio zahtjev ne može u glavnom postupku istodobnim odbijanjem primjene nacionalnog prava i izravnom primjenom prava Unije osigurati punu i trenutnu zaštitu tužiteljevih materijalnih prava. Sud koji je uputio zahtjev ne može naložiti farmaceutskim društvima da poštuju obvezu koja proizlazi iz članka 58. stavka 4., članka 59. stavka 3. i članka 61. stavka 1. Direktive 2001/82. Ta društva nisu tuženici u tom postupku.

86. Osim toga, malo je vjerojatno da bi eventualna tužba protiv tih društava uspjela jer je Sud više puta isključio mogućnost da direktive koje nisu prenesene proizvode *horizontalan* izravan učinak te da se tužitelji na takve direktive pozivaju protiv pojedinaca⁴⁷. Također, Sud je nedavno u presudi Popławski podsjetio na to da „odredba direktive, iako jasna, precizna i bezuvjetna, nacionalnom sudu ne omogućuje da izuzme iz primjene odredbu svojeg domaćeg prava koja joj je suprotna ako bi se time pojedincu nametnula dodatna obveza”⁴⁸.

87. Bilo koji oblik zaštite tužiteljeva prava u glavnom postupka stoga će nužno biti neizravan i nepravodoban. Tužitelj zahtijeva da se utvrdi da sporno nacionalno pravo nije u skladu s odredbama Direktive 2001/82 te da ga stoga nadležna nacionalna tijela trebaju izmijeniti. Moje je razumijevanje da bi se tek u slučaju tog utvrđenja, i zbog posljedične izmjene nacionalnih pravila, farmaceutska društva mogla obvezati da ubuduće poštuju nova pravila.

88. S obzirom na navedeno, kakve pravne lijekove i, konkretnije, kakav oblik zaštite bi nacionalni sud trebao pružiti?

45 Vidjeti, u tom pogledu, presude od 19. lipnja 1990., *Factortame i dr.* (C-213/89, EU:C:1990:257); od 13. ožujka 2007., *Unibet* (C-432/05, EU:C:2007:163), i od 3. listopada 2013., *Inuit Tapiriit Kanatami* (C-583/11 P, t. 103. i 104.).

46 Vidjeti točku 24. ovog mišljenja.

47 Vidjeti, među ostalim, presude od 2. veljače 1986., *Marshall* (152/84, EU:C:1986:84, t. 48.); od 14. srpnja 1994., *Faccini Dori* (C-91/92, EU:C:1994:292), i od 22. siječnja 2019., *Cresco Investigation* (C-193/17, EU:C:2019:43, t. 72.).

48 Presuda od 24. lipnja 2019. (C-573/17, EU:C:2019:530, t. 67.)

89. S jedne strane, zbog razloga opisanih u točkama 71. do 82. ovog mišljenja, vrsta i težina navodne povrede i posljedica te povrede vjerojatno nisu takvi da iziskuju nekakav drakonski oblik zaštite. Shodno tome, sud koji je uputio zahtjev mogao bi zaključiti da bi bilo neproporcionalno istodobno pružiti sva tri oblika zaštite koje tužitelj zahtijeva. Osobito, moguće je da bi tužiteljev zahtjev da sud koji je uputio zahtjev utvrdi da irska tijela *moraju* izmijeniti nacionalno pravo i osigurati pravilnu primjenu odredbi glava V. Direktive 2001/82, možda i s obzirom na načelo diobe vlasti⁴⁹, mogao prekoračiti ono što je nužno za zaštitu tužiteljeva prava.

90. Međutim, s druge strane, ako se tužiteljevi zahtjevi pokažu osnovanima, što je ipak na sudu koji je uputio zahtjev da utvrdi, ne vidim kako bi se ishod glavnog postupka mogao smatrati pravednim i proporcionalnim ako bi tužitelj sudnicu napustio praznih ruku.

91. Pravo na djelotvoran pravni lijek nužno podrazumijeva da nadležan sud načelno mora razmotriti meritum odnosnog prigovora i pružiti odgovarajuću zaštitu⁵⁰ te podrazumijeva i propisno ostvarenje te zaštite u praksi⁵¹. Pravo na sudsku zaštitu ne bi imalo smisla ako bi se uspješnoj stranci uskratio svaki oblik zadovoljštine u odnosu na povredu njezinih prava, pod uvjetom, dakako, da nema iznimnih okolnosti koje bi to opravdale.

92. Postoje li u predmetnom slučaju takve iznimne okolnosti?

93. Irska se tijela u predmetnom slučaju protivte pružanju bilo kakve zaštite zbog dva glavna razloga. Prvi se odnosi na dobro sudovanje i ekonomičnost sudskog postupka: pružanje zaštite bilo bi bespredmetno jer tužitelj informacije razumije i na engleskom. Osim toga, uskoro će na snagu stupiti novo pravilo Unije koje je u skladu s postojećim odredbama nacionalnog prava. Drugi se odnosi na moguću štetu trećim stranama: opasnost da bi proizvođači i distributeri veterinarsko-medicinskih proizvoda mogli privremeno napustiti irsko tržište kako bi izbjegli dodatne troškove, što bi naštetilo zdravlju životinja.

94. Načelno se slažem s Irskom da su dobro sudovanje i ekonomičnost sudskog postupka⁵², i/ili potreba da se spriječi opasnost od nestašice veterinarsko-medicinskih proizvoda⁵³, sami po sebi, i načelno, interesi koje valja zaštititi. Nacionalni sud ih stoga može uzeti u obzir kada izvršava svoju diskrecijsku ovlast. Međutim, na sudu koji je uputio zahtjev je da provjeri bi li, *u predmetnim okolnostima*, stvarna uporaba njegove diskrecijske ovlasti da odbije bilo kakvu zaštitu činila smislen doprinos zaštiti tih interesa te da, u svakom slučaju, ne bi prekoračivala ono što je u tu svrhu nužno.

95. Budući da, na današnji datum, preostaje više od jedne godine do stupanja na snagu nove uredbe Unije, to je vremensko razdoblje teško smatrati potpuno zanemarivim. Valja podsjetiti na to da odredbe Unije treba u potpunosti primjenjivati „od kada stupe na snagu i sve dok su na snazi”⁵⁴. Tužitelj možda doista razumije informacije na engleskom. To je eventualno moguće smatrati tek elementom koji upućuje na to da se radi o lakšoj povredi te da nije toliko hitno pružiti neki oblik zaštite. Nasuprot tomu, imam veće dvojbe u pogledu toga da se taj element, ako nije bio prepreka tužiteljevu pravnom interesu te se predmet sada meritorno razmatra, može smatrati (jedinom) osnovom za to da se opravda nepružanje tužitelju ikakve zaštite njegovih prava.

49 Sud je za to načelo utvrdio da proizlazi iz načela vladavine prava: vidjeti, u tom pogledu, presude od 10. studenoga 2016., Poltorak (C-452/16 PPU, EU:C:2016:858, t. 35.), i od 19. studenoga 2019., A. K. i dr. (Neovisnost disciplinskog vijeća Vrhovnog suda) (C-585/18, C-624/18 i C-625/18, EU:C:2019:982, t. 124.).

50 Vidjeti, u tom pogledu, presudu ESLJP-a od 30. listopada 1991., Vilvarajah i dr. protiv Ujedinjene Kraljevine (CE:ECHR:1991:1030JUD001316387, t. 122.).

51 Vidjeti, za pregled relevantne sudske prakse ESLJP-a, moje mišljenje u predmetu Torubarov (C-556/17, EU:C:2019:339, t. 60. do 62.).

52 Vidjeti u tom pogledu, među ostalim, presudu od 12. veljače 2015., Baczó i Vizsnyiczai (C-567/13, EU:C:2015:88, t. 51.).

53 Vidjeti u tom pogledu, među ostalim, presudu od 16. rujna 2008., Sot. Lélós kai Sia i dr. (C-468/06 do C-478/06, EU:C:2008:504, t. 75.).

54 Vidjeti točku 34. ovog mišljenja.

96. Osim toga, navodne negativne posljedice za treće strane i državu neće biti ni trenutne niti će automatski proizaći iz bilo koje odluke koju sud koji je uputio zahtjev donese u kontekstu predmetnog postupka. U skladu s načelom nadređenosti prava Unije, nacionalni sud sukob između odredbe nacionalnog prava i izravno primjenjive odredbe prava Unije treba riješiti tako da primijeni potonju, tako da po potrebi odbije primijeniti suprotstavljenu nacionalnu odredbu. Međutim, ta je tvrdnja Suda bila dana i ponovljena⁵⁵ u kontekstu sudskog postupka, koji je kontradiktoran, a čiji ishod obično obvezuje stranke spora. Nije pak bilo navedeno da se sudski sukob, u skladu s pravom Unije, mora riješiti utvrđenjem da je nacionalna odredba ništava, nevaljana ili nepostojeća⁵⁶. Naime, svaka država članica samostalno određuje ovlasti nacionalnih sudova. Izravan učinak i nadređenost ne zahtijevaju da se predmetnim sudskim odlukama prizna neki oblik učinka *erga omnes*⁵⁷.

97. S obzirom na navedeno, pitam se – pod pretpostavkom da je način na koji sud koji je uputio zahtjev tumači relevantne odredbe Unije pravilan – je li moguće da puko utvrđenje da Direktiva 2001/82 nije prenesena spornim nacionalnim odredbama nije najprikladniji oblik zaštite. S jedne strane, njime se bilježi moguća povreda koja se navodi te se tužitelju pruža neki oblik moralne zadovoljštine⁵⁸, a ujedno mu se otvara mogućnost da traži naknadu eventualno pretrpljene štete ako su ispunjeni uvjeti za odgovornost države⁵⁹. S druge strane, taj je oblik zaštite poprilično ograničen u smislu opsega i učinaka, posebice u odnosu na treće strane, te ne iziskuje previše od irskih zakonodavnih i upravnih tijela.

98. Međutim, kako je više puta spomenuto u ovom mišljenju, na sudu koji je uputio zahtjev je da ocijeni i međusobno odvagane sva ta pitanja. Svi elementi koji su se razmatrali u ovom odjeljku samo potvrđuju da postoje razna moguća rješenja. Ovo mišljenje u konačnici se svodi na to da, prema mojemu viđenju, pravo Unije ne lišava nacionalni sud, čak i ako je riječ o pravima koja se temelje na pravu Unije, njegove uobičajene diskrecijske ovlasti da za dani predmet pronade prikladno i proporcionalno rješenje, uključujući da odabere oblik zaštite koji će pružiti tužitelju, pod uvjetom, dakako, da je njegova tužba osnovana.

V. Zaključak

99. Predlažem da Sud na prethodna pitanja koja je uputio Ard-Chúirt (Visoki sud, Irska) odgovori na sljedeći način:

- Pravu Unije, a osobito načelima postupovne autonomije i djelotvorne sudske zaštite, ne protive se nacionalno zakonodavstvo odnosno praksa prema kojima nacionalni sud ima diskrecijsku ovlast odlučiti hoće li i u kojem obliku pružiti zaštitu tužitelju koji tvrdi da tijela vlasti nisu pravilno prenijela direktivu, u situaciji kada je tužba osnovana.

55 Vidjeti točke 34. do 36. ovog mišljenja.

56 Vidjeti presudu od 19. studenoga 2009., Filipiak (C-314/08, EU:C:2009:719, t. 82. i 83.).

57 Vidjeti, u tom pogledu, presudu od 4. prosinca 2018., The Minister for Justice and Equality and Commissioner of the Garda Síochána (C-378/17, EU:C:2018:979, t. 33. i 34.).

58 S tim u vezi bih istaknuo da simbolički oblici odštete ili puko utvrđenje u presudi da je nezakonitost počinjena mogu činiti, za potrebe članka 340. UFEU-a, zadovoljavajuću odštetu u kontekstu postupaka za utvrđivanje izvanugovorne odgovornosti Europske unije: vidjeti, među ostalima, presude od 14. lipnja 1979., V./Komisija (18/78, EU:C:1979:154, t. 19.); od 9. srpnja 1981., Krecké/Komisija (59/80 i 129/80, EU:C:1981:170, t. 74.); i od 9. srpnja 1987., Hochbaum i Rawes/Komisija (44/85, 77/85, 294/85 i 295/85, EU:C:1987:348, t. 22.). Čini se da je ta praksa u skladu s praksom ESLJP-a: vidjeti, među ostalima, presude ESLJP-a od 23. studenoga 1976., Engel i dr. protiv Nizozemske, CE:ECHR:1976:1123JUD000510071, t. 10. i 11.); od 17. listopada 2002., Agga protiv Grčke, CE:ECHR:2002:1017JUD005077699, t. 65. i 66.); i od 30. studenoga 2004., Vaney protiv Francuske, CE:ECHR:2004:1130JUD005394600, t. 55. do 57.).

59 Vidjeti presude od 19. studenoga 1991., Francovich i dr. (C-6/90 i C-9/90, EU:C:1991:428), i od 5. ožujka 1996., Brasserie du pêcheur i Factortame (C-46/93 i C-48/93, EU:C:1996:79).

- Na sudu koji je uputio zahtjev je da osigura, u konkretnim okolnostima i kontekstu predmeta o kojem odlučuje, razumnu ravnotežu između prirode prava koja se ističu, težine povrede tih prava odnosno ozbiljnosti pretrpljene štete i vrste traženog pravnog lijeka te, posljedično, zaštite koju odluči pružiti (ili, ovisno o slučaju, ne pružiti) tužitelju.